

МАРИНА СЕМИЗ¹

МАРКО ИЛИЋ²

Универзитет у Крагујевцу

Педагошки факултет у Ужицу

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

UDK: 373.2:37.018.1 Коменски Ј. А.

BIBLID: 0353-7129, 28(2023)1, p.21-33

КОНГРУЕНТНОСТ И АКТУЕЛНОСТ КОМЕНСКИЈЕВИХ СХВАТАЊА О ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ ПРЕДШКОЛСКОГ И ПОРОДИЧНОГ ВАСПИТАЊА³

Резиме: Циљ овог рада је разматрање актуелности Коменскијевих схватања о предшколском и породичном васпитању и конгруентности са савременом теоријом и праксом предшколског и породичног васпитања. У том контексту, спроведено је компаративно истраживање применом методе теоријске анализе и технике анализе садржаја. Компаративна анализа сугерише да су многе идеје Коменског актуелне, у значајној мери конгруентне са савременим теоријским и емпиријским сазнањима о предшколском и породичном васпитању. Евидентирана је и усаглашеност ставова унутар педагошког система упркос чињеници да су Коменскијеви ставови о дечјој природи и детињству, циљевима, значају и садржајима васпитања у раном детињству и породичном окружењу, као и улози родитеља у том процесу, изнети и развијани у специфичним историјским временима и друштвено-политичким условима. Према спроведеном компаративном анализи има извесна ограничења (селективан избор примарних и секундарних извора анализе, тешкоће успостављања еквиваленције) овај рад може бити подстицајан за даља елаборирања суштинских Коменскијевих схватања о предшколском и породичном васпитању у условима све комплекснијих криза у образовању и породици.

Кључне речи: предшколско васпитање, породично васпитање, деца раног узраста, предшколски узраст, детињство

Увод

У 17. веку у Европи – у време борбе између феудализма и капитализма, реформације и контрареформације – Коменски је, попут многих лутеранских теолога, оштро критиковао тадашњи феудални систем с интенцијом да се пронађу

1 semizmarina@pfu.kg.ac.rs

2 markoilic@gmail.com.

3 У раду је приказан део дипломског рада под називом *Јан Амос Коменски – педагошки класик*, одбрањеног на Факултету безбедности Универзитета у Београду 20. септембра 2022. године.

бољи начини организовања породичног васпитања према потребама и захтевима буржоаског друштва (Nian, 2021; Norlin, 2020). Уопштено посматрано, 17. век није само век политичких и идеолошких сукоба, већ и развоја, како у научном тако и у педагошком аспекту (Venoit, 1967). У таквом историјском и друштвеном контексту Коменски иступа са новом парадигмом и филозофијом васпитања предшколске деце у условима породичног окружења. Многи друштвени противречни процеси и транзиције савременог света, који се преламају и на подручје породичног и предшколског васпитања, имају смисла, посебно када се разматрају ретроспективно. Отуда и интерес да се проучи колико су конгруентна и актуелна Коменскијева схватања о породичном и предшколском васпитању. Систематска размишљања о васпитању деце предшколског узраста Коменски је изложио у дванаест поглавља Информаторијума материнске школе (чеш. *Informatorium školy materské*, 1630-1632). У оквиру Материнске школе систематизовао је дотадашња сазнања о значају и начинима васпитања деце у породици (нпр. систем задатака, садржаја и метода, васпитних поступака). Поред овог дела, као незаобилазни извори у разматрању проблематике васпитања деце предшколског узраста издвајају се Чулни свет у сликама – први уџбеник очигледне наставе и сликовница (Каменов, 2008) и Велика дидактика – најзначајније и најцеловитије његово педагошко дело, у оквиру кога је изложио нацрт материнске школе.

Методолошки приступ истраживању

Циљ овог рада је разматрање актуелности Коменскијевих схватања о предшколском и породичном васпитању и конгруентности са савременом теоријом и праксом предшколског и породичног васпитања. Из општег циља изведена су два истраживачка задатка: а) утврдити да ли су Коменскијева схватања о детету и детињству, раном развоју и предшколском васпитању, игри и припреми детета за полазак у школу, актуелна и конгруентна са савременим теоријом и праксом предшколског васпитања; и б) утврдити да ли су актуелна и конгруентна Коменскијева схватања о значају породице и родитељства, циљевима, садржајима и принципима породичног васпитања са савременим теоријом и праксом породичног васпитања. У том контексту, спроведено је компаративно истраживање применом методе теоријске анализе, технике анализе садржаја и инструмента – матрице анализе садржаја. Матрица је имала шест категорија: а) схватање о детету и детињству; б) значај раног развоја и предшколског васпитања; в) схватање игре; г) припрема деце за полазак у школу; д) значај породице и родитељства; и ђ) циљеви, садржај и принципи породичног васпитања. У складу са општим циљем рада, с једне стране анализом су обухваћени примарни (фундаментална дела Коменског) и секундарни извори о концепцији предшколског и породичног васпитања Коменског (научни и стручни радови домаћих и страних аутора), а друге стране обухваћени су и научни и стручни радови о савременој теорији и пракси предшколског и породичног васпитања, као и одређена документа обра-

зовне политике. Реченице и пасуси у вези са Коменскијевим схватањима предшколског и породичног васпитања (основне јединице анализе) упоређивани су са савременим сазнањима из предшколске и породичне педагогије. У наставку текста, резултати компаративне анализе приказани су према редоследу разматраних категорија.

***Конгруентност и актуелност схватања
Коменској за теорију и праксу предшколској и
породичној васпитања***

Схватање о детињу и детињству. Деци треба указати највеће поштовање као Божјем потомству и дару, она су узор чистоте, безазлености, благи, понизности, послушности (Коменски, 1997, 2000). Штавише, Коменски је истакао апотеозу детета, глорификовао је дете на божанском нивоу. Схватањем о доброј дечјој природи одступао је од средњовековног поимања детета као рђавог, грешног и мање вредног бића и човека у малом (*homonuklus*) (Kamenov, 2008; Спесак и Томчић, 2021). Трагом хуситске традиције, која заступа тезу да деци припада царство Божје, проистиче и став Коменског да су она узор и учитељи одраслих (Спесак и Томчић, 2021). У складу с таквим поимањем детета и детињства, одступио је и од васпитне стратегије која је одобравала употребу репресивних и сурових васпитних поступака да би се изворна грешност детета сузбила и обуздала. Ипак, Спесак (видети: Коменски, 2000, стр. 86) исправно примећује да сензибилитет Коменског о детињству није подразумевао слободно васпитање, без дисциплине и кажњавања јер је сматрао да је потребно васпитавати послушност и потчињавање код деце, у односу на старије и у односу на Бога. Поред наведеног, указао је и на осетљивост (сензибилност), пријемчивост (подложност деце различитим утицајима из средине) и рањивост деце предшколског узраста. „Дете је драги камен скупценији од злата, али и крхкији од стакла, лако се може разбити или напући, а одатле може настати непроцењива штета” (Komensky, 1964, p. 31, prema: Kamenov, 2008, str. 87).

Став појединих аутора је да се модерно схватање детета и детињства конституише тек у 18. веку (Агијес, 1989), да заокрет у дискурсу о детињству отпочиње са романтичарском концепцијом Ж. Ж. Русоа о природном и слободном васпитању деце (Vranješević, 2008), иако је неоспорно да је и пре 18. века представа о детету „вишедеценијски егзистирала као тацитни и неосвешћени доживљај детета и детињства као аутентичног периода у развоју сваког човека” (Семиз и Чутовић, 2020, стр. 124–125). Коменскијева концепција детињства одбацује поставке пуританске концепције, али има одлике романтичарске концепције и концепција карактеристичних за друштва модерне и постмодерне. Коменскијеви ставови о детету као идеалном узору за одрасле разоткривају доживљај детињства као исконског стања нежности, скромности, чистоте, послушности, једноставности (Norlin, 2020). Он је детињство посматрао и као најформативнију фазу

живота за учење, развој друштвено пожељног понашања, морала и побожности, чиме је експлицирао и веру у снаге и потенцијале детета за сопствени развој и учење од најранијег узраста. Спецификујући ставове о квалитативним разликама детета указао је и на многе карактеристике предшколског периода, пре свега на пластичност, рањивост и чулност. Концепт детета и концепција детињства у основи његове педагошке концепције у значајној мери су конгруентни са савременим концепцијама о социјално и културно конструисаном и посредованом детињству (Vranješević, 2008; Krnjaja i Pavlović Breneselović, 2017), као и са актуелном концепцијом предшколског васпитања и образовања у Србији (Правилник о основама програма предшколског васпитања и образовања, 2018). Дете је креатор сопственог васпитно-образовног процеса и развоја, активно, способно да конструише и ко-конструише знање (Stojanović, 2013; Krnjaja i Pavlović Breneselović, 2017), јединствено и целовито биће, богато потенцијалима, социјално биће, отворено за учење од рођења, креативно и биће игре (Правилник о основама програма предшколског васпитања и образовања, 2018).

Значај раног васпитања и предшколског периода. Сматрајући да се темељи развоја човекове личности постављају у раном детињству, Коменски (2000) је дао значајно место предшколском васпитању у педагошком систему. Истакао је шест разлога због којих се с васпитањем и образовањем мора започети још у детињству: а) због непоузданости овога живота; б) због припреме за животне послове пре рада; в) јер се све лако развија док је мало; г) јер се човек лакше развија док је млад; д) јер је човеку у изобиљу дато време за развој; е) јер је поуздано само оно што се научи у првим годинама; и е) велика је опасност не бити васпитан (Коменски, 1997, стр. 75-78). На изванредан начин, он је формулисао и идеју о формативном и фундаменталном значају раног детињства и критичним периодима за развој и васпитање (Kamenov, 2008; Norlin, 2020). Штавише, главна одбрана човечанства је у првом васпитању (Laca, 2021; Sprevak, 2003) јер „целокупна нада света у опште поправљање ствари зависи од првог васпитања” (prema: Sprevak, 2019, str. 10). У складу с тим, истакао је предшколски период као први и саставни део система васпитања и образовања. У том систему детињство се посматра као најформативнија фаза човековог живота, посебно у смислу могућности детета да учи и стиче знања, развије друштвено прихватљиво понашање и прихвати моралност и побожност као вредносне оријентире. Сматрао је да пропусти у васпитању деце раног узраста не могу касније надокнадити „јер је немогуће укриво израсло дрво исправити а од шуме, са свих страна обраслу шибљем, начинити воћњак” (Коменски, 1997, стр. 23). О значају раног детињства писао је: „Нека, дакле, сви који не маре да њихова дјеца буду одмах испочетка образована у корисним стварима знаду да се губи прилика која се више неће вратити” (Komensky, 1968, p. 209, prema: Kamenov, 2008, str. 88). Бројна истраживања указују да је рано детињство период најинтезивнијег физичког, интелектуалног, социо-емоционалног развоја детета (Karmiloff-Smith, 1992; Buss, 2015; Keller, 2007; Richards & Conte, 2020; Stone, Smith, & Murphy, 1973; UNICEF, 2014), посебно мозга и ума (Johnson

& de Naan, 2015; Nelson & Bloom, 1997; Shonkoff & Phillips, 2000), у значајној мери детерминисано интеракцијом детета са социјалном и физичком средином (Shonkoff & Phillips, 2000). Бројне образовне и јавне политике, као и програми предшколског васпитања у савременим друштвима утемељени су на схватањима о значају учења и развоја на раном узрасту, изградњи вршњачких интеракција и развоју квалитетних односа са родитељима (Pavlović i Klemenović, 2020), што је у сагласју са многим Коменскијевим схватањима.

Схватање игре. Коменски (2000) износи модерно схватање игре подвлачећи њен значај за умни, социјални и морални развој детета. Он указује на повезаност игре и рада истичући улогу ручног рада у оспособљавању деце да овладају својим покретима како би се припремили за практично деловање (Коменски, 2000). Такође, наглашава значај цртања и елементе писања којима деца увежбавају да рукују прибором, да цртају тачке, куке, црте, кружиће и слично. Писао је:

„[...] могуће их је у томе подстицати, и то тако, да ћемо им пружити креду (сиромашнијима угаљ), којом ће моћи произвољно да цртају тачке, цртице, крстиће и кругове. Могу се постепено упућивати како то да раде, али увек путем игре и на радост духа” (Коменски, 2000, стр. 48).

Препоручује да се деца подстичу да увек нешто раде, самостално проналазе, играју с играчкама и другим предметима, чију употребу треба ограничити само уколико су у питању опасни предмети. Дечју потребу за сталном активношћу и кретањем он објашњава на следећи начин: „Нека су као мрави, који се увек око нечег врте, нешто носе, вуку, слажу и преносе. Само им треба помагати, да све што раде, раде разумно” (Коменски, 2000, стр. 45). Посебно су актуелне идеје Коменског о значају игре за учење, као и учењу кроз практичан и истраживачки рад (Pavlović i Klemenović, 2020). Поред животно-практичних ситуација и планираних ситуација учења у вртићу игра је једна од основних активности у предшколском васпитању која омогућава деци да покрену своје потенцијале и могућности, задовоље потребе и интересовања (Krnjaja i Pavlović Breneselović, 2017; Правилник о основама програма..., 2018). Резултати рецентних истраживања указују да је дете на раном узрасту способно да остварује интеракцију са вршњацима и склапа пријатељства, што не искључује бројне изазове у току придруживања и одржавања игре са другом децом (Shonkoff & Phillips, 2000). Неуронаучници (Gordon et al., 2003) закључили су да игра стимулише производњу протеина одговорног за диференцијацију и раст нових неурона и синапси (Gordon et al., 2003), док ускраћивање игре има негативан утицај на развој мозга и вештине решавања проблема (Pellis, Pellis & Himmler, 2014). Посредством игре дете успоставља односе са другом децом и одраслима, а истовремено усваја и трансформише културу (Krnjaja i Pavlović Breneselović, 2017; Правилник о основама програма..., 2018).

Припрема дејтеља за школу. У оквиру Материнске школе Коменски (2000) разматра и питање зрелости детета за школу при чему истиче следеће индика-

торе: да дете зна оно што је требало да научи у материнској школи; да обраћа пажњу на оно што је питано; да уме да одговори на питања итд. Такође, истиче да неразумно поступају родитељи који дете шаљу у школу потпуно неприпремљено, који од учитеља начине страшило, а од школе мучилиште. Насупрот томе, предлаже низ поступака којима се мотивишу деца за полазак у школу: деца треба позитивно представљати школу, упућивати их да се школи радају, говорити им о могућностима и предностима школовања, указивати на позитивне особине учитеља, а пожељно је и да деца упознају будућег учитеља итд. У делу Опште саветовање Коменски је период раног детињста поделио на шест школа, при чему последњу школу намењује заједничком боравку и активностима деце како би се припремила за школу (Коменски, 2000). На тај начин, указао је на потребу развоја посебне институције за припрему деце за полазак у школу. У оквиру истог дела истакао је значај породичних односа, пре свега љубави и поштовања међу родитељима, између родитеља и деца и саме деце. Стога, увиђа се актуелност схватања Коменског са становишта потребних знања, вештина и умења (Николић и Стојановић, 2015), као и психолошке мотивације (Каменов, 2008). Припремање деце за полазак у школу задатак је свих васпитних чинилаца, а посебно породице и предшколске установе (Вилотијевић, 2002; Грандић, 2001; Николић и Стојановић, 2015). Последње четири деценије обележио је развој различитих теорија и модела о спремности детета за полазак у школу, а савремене перспективе фокус су помериле са сазревања и когнитивних аспеката на социјалне вештине детета и улогу породице и друштвене заједнице за будући успех детета (Pan et al., 2019). Иако не једнозначно, у домен вештина које обухвата спремност детета за школу најчешће се издвајају: здравље и физички развој; емоционално благостање и социјална компетенција; приступи учењу; комуникационе вештине; когниција и опште знање; и саморегулација (Pan et al., 2019).

Значај родитељства у породичном васпитању. У оквиру Материнске школе Коменски (2000) је изнео веровање да је Бог указао родитељима поверење да васпитавају своју децу од рођења до шесте године. Полазећи од хришћанских и хуманистичких позиција, сматрао је да су подизање и васпитање деце најузвишеније дужности родитеља, израз Божје части и поверења јер „[...] деца треба да буду за родитеље милија и дража од злата, сребра, бисера и драгуља може се схватити из узајамног поређења једних и других дарова Божијих” (Коменски, 1997, стр. 71). Према Коменском, идеалан и узоран родитељ брине о благостању свог потомства, не због себе, већ ради Бога. Ипак, Коменски је био свестан недовољне педагошке културе родитеља и потребе за писањем приручника за родитеље. Критикујући тадашње феудално друштво, он примећује да има мало родитеља који могу научити своју децу највишој врлини. Већ у овом Коменскијевом ставу могу се наслутити зачеци идеје о институционализацији предшколског васпитања и развоју друштвене бриге о деци. Евидентна је и релевантност Коменскијевих схватања о улози родитељства и породичног васпитања у укупном развоју детета и развоју друштва. У светлу сазнања неуронаука, као и бихевиоралних

и друштвених сазнања о раном развоју (Shonkoff & Phillips, 2000), подизање и васпитање деце није само персонализовано питање (ствар родитеља) већ, пре свега, политизовано питање и третира се као једна од најкомплекснијих изазова и дужности не само за родитеље, већ и за креаторе образовних и јавних политика. Друштво које не улаже у породицу улагаће касније у институције којима је циљ да поправљају пропусте породичног васпитања (Matijević, Bilić i Orić, 2016). Економске студије (Рани развој – унапређење јавних политика, 2018) указују на оправданост и исплативост улагања у капацитете родитеља да обезбеде подстицајан породични контекст за развој и учење своје деце (нпр. за здравље, образовање и запосливост). Квалитетни предшколски програми и ране интервенције унапређују здравље и развој деце (Anderson et al., 2003; Puma et al., 2010), посебно развој когниције, говора и моторике (Waechter et al., 2022). У идејама Коменског могу се препознати схватања савременог приступа у раној интервенцији који је заснован на породичним рутинама и природном дететовом окружењу, а пре свега на уверењу да родитељи имају потребне капацитете за развој и васпитање деце раног узраста (Velišek-Braško i Svilar, 2019).

Циљеви, садржаји и принципи породичног васпитања. Према Коменском постоје три циља или области васпитања деце до поласка у школу, и то: а) вера и побожност; б) честитост; и в) знање језика и вештина. Указао је на значај остварења задатака породичног васпитања у домену моралног, религијског, интелектуалног, радног и здравственог васпитања деце.

У развоју побожности потребно је да родитељи буду васпитани у духу религије, да своју децу постепено уче истинској, унутрашњој побожности и првим знањима о Богу (Коменски, 2000). У почетку, сматрао је да је потребно да родитељи науче дете да ћути и тихо седи за време молитве пре и после јела, потом да правилно постави руке у положај за молитву, и на крају да научи кратке молитве, „Оченаш“, „Вјерују“ и „Десет божјих заповести“. Према Коменском, основе побожности у првих шест година подразумевају да дете зна да Бог постоји; да је присутан свуда; да онима који га слушају даје храну, пиће и остало; да га се треба бојати и волети га као оца; да треба испуњавати све наредбе; да ће нас узети на небо уколико будемо добри и племенити, итд.

Када говори о слободним вештинама Коменски има на уму три групе вештина: прво, учимо да ствари познајемо (осим рђавог и лошег), друго, учимо да радимо и обављамо све, а треће, да о свему говоримо. У оквиру слободних вештина Коменски је издвојио основне области и нивое знања за децу до поласка у школу (Николић и Стојановић, 2015). Из природних наука и физике, деца треба да знају имена елемената (ватра, вода, земља), да познају дрвеће и познатије биљке, разликују животиње, именују спољашње делове свог тела и чему служе итд.; из оптике деца треба да знају шта је мрак, а шта светлост и да познају боје; из астрономије да разликују Сунце, Месец и звезде; из географије да знају место рођења, називе насељених места (град, село), да разликују њиву, ливаду, шуму итд.; из економије да знају ко спада у породицу, а ко не; из политике да знају ко

је у општини старешина, а ко судија; из аритметике да знају да броје до 20 или 60, да знају шта је пуно, а шта мало; из геометрије да разумеју релације (мало или велико, уско или широко, итд); из дијалектике да знају шта је питање, а шта одговор и да на постављено питање умеју да одговоре; из музике да знају да отпевају неки стих.

За развој говора Коменски (2000) је истицао одређене садржаје из граматике, реторике и поетике. У првих шест година из граматике дете треба да научи да речима изрази све разумљиво; из реторике да научи да користи природне гестове; из поетике да научи да одрецитује неколико стихова. Истицао је да се у две особине човек разликује од животиње: „разум му је потребан за себе самог, говор за ближњег” (Коменски, 2000, стр. 51). Указао је на штетност тепања и потребу да родитељи и други одрасли разговетно и јасно изговарају самогласнике и слокове у комуникацији са децом, да све деци именују, указавши тиме и на важност сталног постављања питања како би се деца вежбала да јасно и разговетно одговарају. Препознао је и значај гестова и покрета у развоју говора:

„[...] децу ка сазнању водимо [...] тако што их дижемо и спуштамо у креветац, нешто им показујемо или им се смешкамо и трудимо се да и она нас гледају, да нам се смеше и пружају руке према ономе што им дајемо и да то узимају к себи” (Коменски, 2000, стр. 53).

Посебну пажњу Коменски (2000) је посветио развоју карактера и врлина деце у породици. Истиче три основна васпитна средства: а) сталне примере; б) рано и паметно поучавање и вежбање; и в) благу дисциплину. Због деље склоности ка опонашању других потребно да родитељи властитим примером практикују послушност, љубазност, умереност, истинољубље и друге карактерне врлине. Друго васпитно средство – поучавање – примењује се када дође до одступања од жељеног у дететовом понашању. У тим ситуацијама деци је неопходно напоменути како да се понашају: „Погледај како то радим ја, како то ради тата или мама! Ако се будеш овако понашао, неће од тебе бити добар дечко!” (Коменски, 2000, стр. 57). Као треће васпитно средство издваја две врсте прекора: а) када родитељ подвикне на дете; и б) физичку казну. Истиче став о штетности недисциплине у васпитању деце и позива се на бројне примере из свакодневног живота и Светог писма: „мудрост даје прут и опомене, али дете самом себи остављено матер своју осрамоти”, или „Посејао си у њихове уши својевољу а желиш да береш воће дисциплине!” (Коменски, 2000, стр. 58). У оквиру развоја моралности потребно је да родитељи код деце развијају позитивне особине: умереност и уздржаност, послушност према старијима, уредност, праведност, истинољубивост, добронамерност, марљивост, љубазност, итд. На пример, марљивост треба усађивати посредством игре, укључивањем деце у послове и занимања јер „ког сотона не нађе у послу, тога ће сам да упосли – најпре блесавим мислима а затим и рђавим делима” (Коменски, 2000, стр. 61). Поштовање према старијима постиже се по-

средством искрене бриге родитеља према деци без сталних казни, прекора и без попуштања.

„Волети децу је природно, али је разумно не показати и сву своју љубав. [...] Добро је дати и другима могућност да процењују нашу децу, како би се навикли, ма где се налазила (а не само у присуству родитеља), да пазе на себе [...]” (Коменски, 2000, стр. 60).

У оквирима савремених дискусија о породичном васпитању (Николић и Стојановић, 2015) посебно је наглашена потреба усаглашавања циљева породичног васпитања са циљевима васпитања у друштву и уопште у упознавању васпитне стварности, цивилизацијских вредности, традиције и сопствене културе. Осим друштвених услова и друштвено постављених циљева васпитања, на циљну оријентисаност у породичном васпитању утичу особеност и индивидуалност детета (потребе, могућности, интересовања деце) (Вилотијевић, 2002). Коменски (2000) је исправно приметио сву комплексност и дисконтинуитет породичног васпитања с обзиром на захтеве буржоаске класе у настанку, на релацији појединачно-друштво, односно лични-друштвени развој. Циљеви породичног васпитања нису нормативно дефинисани као што је то случај са васпитним институцијама, већ пре постоје као вредносни оријентир и консензуси родитеља и осталих чланова у породици (Николић и Стојановић, 2015). У складу са тим, садржаји породичног васпитања оријентисани су ка различитим васпитним компонентама, пре свега ка физичком и здравственом, интелектуалном, моралном, радном и естетском васпитању деце. Све компоненте породичног васпитања, како у систему Коменског, тако и за савремене педагоге, међусобно су условљене и одвијају се скоковито и дисконтинуирано (Михајловић, 2014).

У оквиру савремених сазнања из породичне педагогије издвајају се различите класификације принципа у породичном васпитању, те се говори о принципу васпитне усмерености, научности (Вилотијевић, 2002; Николић и Стојановић, 2015), доследности, хуманизма и уважавања личности (Вилотијевић, 2002; Грандић, 2001; Николић и Стојановић, 2015), јединствености (Грандић, 2001; Николић и Стојановић, 2015), комплексности и систематичности (Вилотијевић, 2002), индивидуализације и социјализације (Николић и Стојановић, 2015), свесне активности и пуне ангажованости (Грандић, 2001; Николић и Стојановић, 2015), итд. У педагошкој концепцији Коменског присутни су различити принципи у породичном васпитању, попут принципа васпитне усмерености и целисходности, природности, поступности, прилагођености узрасним способностима, поштовања личности детета, свесне ангажованости и активности, итд. На пример, принцип природности, у светлу Коменскијевих схватања подразумева да се у васпитању разума, моралности и побожности мора водити рачуна о самој природи детета, које је у бити добро, неискварено, васпитљиво биће, способно да сазнаје и учи. У складу са поштовањем природе детета Коменски поставља и захтеве родитељима

у вези са уважавањем личности детета и хуманим, ненасилним поступањем према деци. Васпитни поступци у погледу стицања знања, развоја врлина, карактера и побожности морају бити усклађени према способностима и снагама детата, што је суштина принципа прилагођености узрасним способностима.

Закључак

Несумњиво је да су педагошке идеје Јана Амоса Коменског о васпитању деце предшколског узраста у оквирима породице утрле пут конституисању предшколске и породичне педагогије. Ни након три и по века бројне идеје Коменског нису изгубиле на релевантности за педагошку теорију и праксу (Velišek-Braško i Svilar, 2019; Kamenov, 2008; Sitarska, 2015; Spevak, 2003). Оне се повезују са европским интеграцијама и екуменизмом (Sitarska, 2015), а међу неспорним доприносима развоју педагогије истиче се и његова идеја о детињству као формативној фази за учење и развој детета (Norlin, 2020). Полазећи од општег циља рада и истраживачких задатака, а на основу резултата компаративне анализе, можемо закључити да су бројна схватања Коменског актуелна и конгруентна са савременом теоријом и праксом предшколског и породичног васпитања. Његове идеје су у значајној мери усаглашене са актуелном концепцијом предшколског програма „Године узлета”, пре свега по схватању детета и детињства, *значаја раног развоја деце и предшколског васпитања* и улоге игре у укупном развоју детета. Нове Основе програма истичу дете као субјекта васпитног процеса, које је компетентно, креативно и биће игре, а детињство као непоновљив, аутентичан и формативни период у развоју сваког човека; препознају значај раног и предшколског доба у развијању потенцијала и способности детета за целоживотно учење, развоја квалитетних односа детета са вршњацима и одраслима, а посебно сарадњу и партиципацију родитеља, значај простора као окружења за игру, истраживање и учење. С тим у вези, игра се разуме и подржава као најприроднији начин учења, стицања нових сазнања и животних вештина, усвајања вредности. Приметна је велика паралела савремених сазнања о породичном васпитању са Коменскијевим идејама о значају и компетенцијама родитеља да васпитавају своју децу и потреби јачања тих компетенција.

У односу на сродне теоријске прегледе и истраживања посвећене педагошком делу и раду Коменског, интенција аутора овог рада је да се педагошко наслеђе Коменског смести у контекст савремених и опречних друштвених, економских, политичких и културних процеса. С правом се може поставити питање за будућа истраживања: колико су његове идеје прихваћене и развијане у временима друштвене и образовне (породичне) кризе, када се увелико осећају последице Четврте индустријске револуције у свим порамима друштвеног живота? Сматрамо да ће даље елаборације његових суштинских идеја о предшколском и породично васпитању у временима која долазе добијати на релевантности, тим пре, јер су и

саме резултат креативне синтезе између света који нестаје и оног који долази, између познатог и непознатог, предвидивог и непредвидивог.

Литература

- Вилотијевић, Н. (2002). *Породична ђегаџија*. Београд: Учитељски факултет; Виша васпитачка школа.
- Грандић, Р. (2001). *Породична ђегаџија – љиручник*. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.
- Коменски, Ј. А. (1997). *Велика дидактика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Коменски, Ј. А. (2000). *Мајтеринска школа*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Михајловић, Т. (2014). Актуелност схватања педагога класика о породичном васпитању на раном узрасту. *Норма*, 19(1), 41-45.
- Николић, Р. и Стојановић, С. (2015). *Породична ђегаџија*. Ужице: Учитељски факултет.
- Правилник о основама програма предшколског васпитања и образовања (2018), *Службени гласник РС*. Бр. 16.
- Рани развој – унајређење јавних ђолитика* (2018). <https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org/serbia/files/2018-07/Rani-razvoj-dece.pdf>
- Семиз, М. и Чутовић, М. (2020). Представе о детету у читанкама за трећи и четврти разред основне школе. *Иновације у настави*, 33(3), 124-143. doi: 10.5937/inovacije2003124S
- Спевак, З. и Томчић, Л. (2021). Слика детета и детињства у делу Ј. А. Коменског (поводом 350 година од смрти великана педагогије). *Наслеђе*, 49, 139-152. doi: 10.46793/NasKg2149.139S
- Anderson, L. M., Shinn, C., Fullilove, M. T., Scrimshaw, S. C., Fielding, J. E., Normand, J., et al. (2003). The effectiveness of early childhood development programs: a systematic review. *American Journal of Preventive Medicine*, 24, 32-46. doi: 10.1016/S07493797(02)00655-4
- Arijes, F. (1989). *Vekovi detinjstva*. Београд: Zavod za udzbenike i nastavna sredstva.
- Benoit, M. C. E. (1967). *The educational writings of Comenius and Parker: A comparative study* [Unpublished doctorall dissertation]. Boston: Boston College. <http://hdl.handle.net/2345/608>.
- Buss, D. (2015). *Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind* (5th ed.). Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781315663319>
- Gordon, N. S., Burke, S., Akil, H., Watson, S. J., & Panksepp, J. (2003). Socially-induced brain 'fertilization': play promotes brain derived neurotrophic factor transcription in the amygdala and dorsolateral frontal cortex in juvenile rats. *Neuroscience letters*, 341(1), 17-20. [https://doi.org/10.1016/s0304-3940\(03\)00158-7](https://doi.org/10.1016/s0304-3940(03)00158-7)

- Johnson, M. H., & de Haan, M. (2015). *Developmental Cognitive Neuroscience: An Introduction (4th ed.)*. Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell.
- Kamenov, E. (2008). *Vaspitanje predškolske dece*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Karmiloff-Smith, A. (1992). *Beyond Modularity: A Developmental Perspective on Cognitive Science*. Cambridge, MA: MIT Press/Bradford Books.
- Keller, H. (2007). *Cultures of Infancy*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Krnjaja, Ž. i Pavlović Breneselović, D. (2017). *Kaleidoskop: projektni pristup učenju*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Laca, S. (2021). Koncepcja wychowania rodziny według Jana Amosa Komeńskiego. *Polonia Journal*, 13, 63-74. doi: 10.36228/PJ.13/2021.6
- Matijević, M., Bilić, V. i Opić, S. (2016). *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga; Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Nelson, C. A., & Bloom, F. E. (1997). Child development and neuroscience. *Child Development*, 68(5), 970-987. <https://doi.org/10.2307/1132045>
- Nian, Z. H. (2021). Book Review on Comenius's School of Infancy. *Open Access Library Journal*, 8, 1-5. doi: 10.4236/oalib.1107491
- Norlin, B. (2020). Comenius, moral and pious education, and the why, when and how of school discipline. *History of Education*, 49(3), 287-312. doi: 10.1080/0046760X.2020.1739759
- Pan, Q., Trang, K. T., Love, H. R., & Templin, J. (2019). School Readiness Profiles and Growth in Academic Achievement. *Frontiers in Education*. 4, 127. doi: 10.3389/educ.2019.00127
- Pavlović, A. i Klemenović, J. (2020). Pedagoške ideje Komenskog u svetlu savremenih koncepcija predškolskog vaspitanja. *Pedagoška stvarnost*, 34-43.
- Pellis, S. M., Pellis, V. C., & Himmler, B. T. (2014). How play makes for more adaptable brain: A comparative and neural perspective. *American Journal of Play*, 7(1), 73-98.
- Puma, M., Bell, S., Cook, R., Heid, C., Shapiro, G., Broene, P., et al. (2010). *Head Start Impact Study*. Final Report. Administration for Children & Families.
- Richards, J., & Conte, S. (2020). Brain Development in Infants: Structure and Experience. In J. Lockman & C. Tamis-LeMonda (Eds.), *The Cambridge Handbook of Infant Development: Brain, Behavior, and Cultural Context* (pp. 94-127). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108351959.004
- Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (Eds.). (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academy Press.
- Sitarska, B. (2015). John Amos Comenius and the beginnings of comeniology. In B. Sitarska (Eds.), *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika” vol. II (p. 45-65).
- Spevak, Z. (2003). *Jan Amos Komenski: pedagog i utopista*. Novi Sad: Forum Slovaka.
- Spevak, Z. (2019). Ideja prirodnosti – temeljni princip didaktičkog sistema J. A. Komenskog. *Pedagoška stvarnost*, 66, 9-18. <https://doi.org/10.19090/ps.2019.0.9-18>

- Stojanović, A. (2013). *Osnove pedagogije jaslenog uzrasta*. Vršac: Visoka škola za obrazovanje vaspitača.
- Stone, L. J., Smith, H. T., & Murphy, L. B. (1973). *The competent infant*. New York: Basic Books.
- UNICEF (2014). *Building Better Brains: New Frontiers in Early Childhood Development*.
- Velišek-Braško, O. i Svilar, M. (2019). Aktuelni koncept rane intervencije u idejama Komenskog. *Pedagoška stvarnost*, 66, 59-70. doi: 10.19090/ps.2019.0.59-70
- Vranješević, D. J. (2008). *Razvojne kompetencije kao osnova prava deteta na participaciju* [Nepublikovana doktorska disertacija]. Beograd: Filozofski fakultet.
- Waechter, R., Evans, R., Fernandes, M., Bailey, B., Holmes, S., Murray, T., Isaac, R., Punch, B., Cudjoe, N., Orlando, L., & Landon, B. (2022). A community-based responsive caregiving program improves neurodevelopment in two-year old children in a middle-income country, Grenada, West Indies. *Psychosocial Intervention*, 31(2), 97-107. <https://doi.org/10.5093/pi2022a6>
-

THE CONGRUENCE AND CURRENCY OF COMENIUS'S UNDERSTANDING OF THE THEORY AND PRACTICE OF PRESCHOOL AND FAMILY EDUCATION

Summary: The aim of this paper is to consider the currency of Comenius's understandings of preschool and family education, and their congruence with the modern theory and practice of preschool and family education. In this context, a comparative research was conducted, utilizing the method of theoretical analysis, and the technique of content analysis. The comparative analysis implies that many of Comenius's ideas are still relevant, and congruent with contemporary theoretical and empirical knowledge about preschool and family education to a great extent. The conformity of attitudes within the pedagogical system was recorded, despite the fact that Comenius's attitudes regarding children's nature and childhood, goals, importance and content of early childhood education and family environment, as well as the role of parents in that process were presented and developed in unique historical and sociopolitical circumstances. Although the comparative analysis carried out has certain limitations (selective choice of primary and secondary sources of analysis, difficulties in establishing equivalence), this work can be a stimulus for further elaboration of Comenius' essential understandings of preschool and family education in conditions of increasingly complex crises in education and the family.

Keywords: preschool education, family education, early childhood, preschool age, childhood